

*Əliyeva İlaxə Zabil qızı, dosent,
Bakı Biznes Universiteti,
Email: ilakhazabilovna@yahoo.com*

DİSKURS LİŦQVİSTİKANIN BİR QOLU KİMİ

Dilçiliyin diskurs bölməsi cümlələrin dilini, cümlənin hüdudlarından kənara çıxan dilin xüsusiyyətlərinin təhlilini öyrətmir. Alimlərin fikrincə diskurs təhlili termini çox qeyri-müəyyəndir. Onlara görə, diskurs təhlili “əsasən təbii olaraq yaranan əlaqəli nitqin və ya yazılı nitqin linqvistik təhlilinə istinad edir”. Daha sonra izah edərək, diskurs təhlili dilin cümlənin üstündə və ya bənddən yuxarı təşkilini öyrənmək və buna görə də danışığ mübadiləsi və ya yazılı mətnlər kimi daha böyük dil vahidlərini öyrənmək cəhdlərinə istinad edir.

Diskurs təhlili linqvistik sorğunu qrammatika və semantikanın müddəə ilə əlaqəli “obyektlərindən” kənara çıxaraq, “nitqlər”, “mətnlər” və “nitq hadisələri”nin təhlili səviyyəsinə aparır. O, “dil sistemində” yerləşə bilməyən məna ilə məşğul olur. Diskurs təhlili sosial kontekstlərdə dilin istifadəsi ilə məşğul olur və xüsusilə nətiqlər arasında qarşılıqlı əlaqə və ya dialoqları ifadə edir.

Deborah Tannen diskurs təhlilini izah edərkən, bunu "cümlədən kənar dilin təhlili" olaraq təyin edir. O bildirir ki, bu təhlil əsasən qrammatikanın, səslər (fonetika və

fonologiya), sözlərin hissələri (morfologiya), məna (semantika) kimi dilin daha kiçik hissələrinin öyrənilməsi və cümlələrdə sözlərin sırası (sintaksis) öyrənilməsi ilə məşğul olan müasir dilçiliyin tipik təhlili ilə ziddiyyət təşkil edir. Onun fikrincə, "diskurs analitikləri birlikdə daha böyük dil hissələrini öyrənirlər. "Diskurs analitikləri daha geniş diskurs kontekstini araşdırırlar ki, onun cümlənin mənasına necə təsir etdiyini müəyyən etsinlər.

Bu iki cümlə ayrı-ayrılıqda oxunsa, ağlabatan görünə bilər; lakin biz onları vahid diskurs kimi götürdükdə ikinci cümləni oxuyub birinci cümlənin təfsirini yenidən yoxlamaq olacağıq. Diskurs analitiklərinin etdikləri budur. Mənasını düzgün müəyyən etmək üçün ilk cümləni yenidən yoxlamaq diskurs analizində yenidən çərçivə kimi tanınır. Diskurs təhlili necə öyrənilir? Diskursun öyrənilməsi üsulları haqqında ilk söylənilən şey ondan ibarətdir ki, diskurs təhlili özü bir tədqiqat metodu deyil, əksinə, müxtəlif kontekstlərdə insanlar arasında ünsiyyətin necə baş verdiyini araşdırmaq üçün dilçiliyin digər sahələrindən istifadə edən bir sahədir. Burada bir diskurs analitikinə baxa biləcəyi bir neçə sahə var.

Söhbətin təhlili, sosial qarşılıqlı əlaqənin öyrənilməsi həm şifahi dili, həm də bədən dili kimi qeyri-verbal dili əhatə edə bilər.

Qarşılıqlı sosial linqvistik, dil istifadəçilərinin yaratdığı məna öyrənilərkən qarşılıqlı əlaqəni nəzərə alan sosiolinqvistikanın alt sahəsidir. Pragmatika ifadənin hərfi mənasından kənar mənanın necə qurulduğunu, eləcə də nəzərdə tutulan mənalara diqqət yetirir.

Tənqidi diskursun təhlili. Daha çox siyasi motivli nöqtəyi-nəzərdən çıxış edən Critical Discourse Analysis (CDA) adlanan diskurs analizinin alt qolu da var. Bu sahədə tədqiqatçılar "ənənəvi" DA üçün açıq olan bütün eyni metodlardan yararlanaraq, onlardan ideologiyaların təşviq olunma üsulunu araşdırmaq və etiraz etmək üçün də istifadə edirlər.

Diskurs və diskurs təhlilinin tədqiqi nəticəsində biz bunu aşağıdakı kimi yekunlaşdırı bilərik. Diskurs təhlili cümlədən kənar dilin təhlili kimi nəfəs alır. Bu, müxtəlif kontekstlərdə və müxtəlif şərtlərdə insanlar arasında ünsiyyətin baş verdiyi yazılı və şifahi formada ünsiyyət qurmağın təsirli bir yoludur. Bundan əlavə, diskurs analizində söhbəti davam etdirmək üçün nəzərə alın bilən söhbət təhlili, interaktiv sosiolinqvistik, tənqidi diskurs təhlili kimi bir sıra alt bölmələrin mövcudluğu da qeyd olunur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Deborah Tannen. Framing in Discourse. Oxford University Press. 1993. 98 p.
2. Susan Strauss and Parastou Feiz. Discourse Analysis: A Multi-Perspective and Multi-Lingual Approach. New York. 2014. 78 p.
3. Terry Locker. Critical Discourse Analysis. Bloomsbury Academy, 2004, M01 1. 96 p.
4. https://www.google.com/search?q=discourse+analysis+as+a+branch+of+linguistics&rlz=1C1GCEA_enAZ964AZ964&oq=discourse+&aqs=chrome.3.69i59j0i512j69i57j69i59j0i512l2j69i65j69i60.5678j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8